

glavni izvori za povijest reda; *Znanstvena literatura* (210 -220) s popisom najvažnijih djela o povijesti reda, križarskim ratovima, razvoju srednjovjekovnoga viteštva, utjecaju Istoka na zapadno društvo i pojavama povezanim s podrijetlom Hrama, glavnim pitanjima Staroga i Novoga zavjeta, počecima templarskoga reda, papinskome odobrenju, ulozi svetoga Bernarda i propisima reda, studijama o meštrima reda, novostima u novoj studiji L. Pavanella *Da „fraternitas„ a „ordo„*, vojnoj ulozi Hrama i obrambenim problemima Svete Zemlje, financijskim djelatnostima reda, polemikama protiv vojnih redova u drugoj polovini 13. stoljeća, planovima spajanja i kraju križarskih kraljevstava, duhovnosti i specifičnoj liturgiji templara, sukobu između papinstva i francuske krune, događajima procesa, Inkviziciji, Koncilu u Vienneu i lomači posljednjega velikog meštra, tajnome ceremonijalu pristupanja te o papinskom odriješnju za vođe reda.

Brabara Frale je talijanska povjesničarka, specijalistica za templarsku povijest, povijest križarskih ratova i povijest papa. Nakon obranjenoga diplomskog rada na temu *Orte 1303-1363. La città sul fiume* na Università degli Studi della Tuscia u Viterbu odlazi na specijalizaciju iz područja paleografije, diplomatike i arhivskih znanosti u Školu Tajnoga vatikanskog arhiva 1996. godine. Specijalizaciju iz grčke paleografije dobiva 1998. godine. Doktorirala je 2000. godine na Sveučilištu Ca' Foscari u Veneciji te je od 2001. godine zaposlena kao paleografkinja u Tajnome vatikanskom arhivu (Archivum Secretum Vaticanum). U svome znanstvenom radu aktivno se bavi istraživanjem istražnih procesa protiv templara, značenjem njihovih tajnih rituala i obreda kao i njihovom povezanošću s kršćanskim relikvijama (Torinsko platno). Na tu temu objavila je nekoliko uspješnih knjiga i znanstvenih

radova. Ovo djelo namijenjeno je svim povjesničarima koji proučavaju vojnu povijest križarskih ratova i povijest srednjovjekovnih križarskih redova, ali ujedno predstavlja i vrijedan izvor podataka za istraživanje povijesti samostanskih redova te povijest Crkve u srednjemu vijeku.

Sandra Begonja

**Herausgegeben von Richard Bösel und Hermann Fillitz, II. Abteilung QUELLEN. II. Reihe: Nuntiaturberichte, Sonderreihe GRAZER NUNTIATUR, 4. Band Nuntiatur des Girolamo Portia 1595-1598. Bearbeitet von Johann Rainer unter Mitarbeit von Christian Rainer und Elisabeth Garns-Cornides/, Wien. 2012., 505 stranica / 5. Band Nuntiatur des Girolamo Portia 1595-1602 bearbeitet von Elizabeth Zingerle, Wien: Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturforum in Rom 2012., 883 stranice**

U Beču su pretprošle godine objavljena dva sveska vrlo zanimljivoga arhivskog gradiva koje se odnosi i na zbivanja u Hrvatskoj, a radi se o korespondenciji apostolskoga nuncija u Grazu Girolama Portije (1559.-1612.) u razdoblju od 1595. do 1602. godine. Apostolska nuncijatura u Grazu službeno je utemeljena je 1580. godine i postojala je do 1622. godine, ali su za područje unutarnjo-austrijskih zemalja još od 1573. godine bili nadležni nunciji koji su imenovani za južnu Njemačku. Prvi nuncij za južnu Njemačku, koji je bio akreditiran i na dvoru nadvojvode Karla II. bio je Bartolomeo Portia, a nakon njega apostolski nuncij bio je dominikanac Felizian Ninguarda. Utemeljenje apostolske nuncijature u Grazu dogovoreno je u listopadu 1579. godine u Münchenu na zasje-

danju na kojemu su sudjelovali nadvojvoda Ferdinand i nadvojvoda Karlo te bavorski vojvoda Wilhelm V. Pobožni koji su utvrdili glavne smjernice za katoličku obnovu u unutarjoaustrijskim zemljama pa je odlučeno da je za provođenje dogovorenih mjera bilo nužno da papa u Grazu ima jednoga iskusnog nuncija. Prvi službeno imenovani apostolski nuncij u Grazu bio je Alessio Stradella (1579.-1580.), a nakon njega tu su dužnost obnašali Germanico Malaspina (1580.-1584.), Giovanni Andrea Calgari (1584.-1587.), Girolamo Portia (1592.-1607.), Giovanni Salvago (1606.-1610.), Pietro Antonio da Ponte (1610.-1613.) te Erasmo Paravicini (1613.-1622.), dok između 1587. i 1592. godine nije bilo službeno postavljeno nuncija.

Djelatno područje nuncija u Grazu obuhvaćalo je (osim unutarjoaustrijskih zemalja) i Rijeku, a u širem smislu Vojnu krajinu u Hrvatskoj i Ugarskoj. Iako su u početku nunciji samo trebali izvještavati o crkvenim prilikama, postupno su morali - u suradnji sa zemaljskim poglavarom - pozornost posvećivati i problemu obrane od Osmanlija te osobito borbi protiv protestanata i utjecaja protestantskih staleža. Bogatu arhivsku ostavštinu apostolske nuncijature u Grazu od 1973. godine počeo je objavljivati Povijesni institut pri Austrijskome kulturnom forumu, a prva tri sveska koja su izašla između 1973. i 2001. godine uredio je dr. Johann Rainer. Oni sadrže korespondenciju i izvješća apostolskih nuncija Girolama Malaspine, Giovannija Andree Caligarija i prve tri godine službovanja Girolama Portije. Četvrti i peti svezak, objavljeni prethodne godine, posvećeni su također nunciju Girolamu Portiji u razdoblju od 1595. do 1602. godine, a u planu je objavljivanje i posljednjega sveska posvećenoga njegovome razdoblju. Spomenuti J. Rainer uredio je sa suradnici-

ma i četvrti svezak, dok je peti svezak uredila Elisabeth Zingerle.

Objavljeno arhivsko gradivo pretežno je na talijanskome jeziku, a potječe iz Vatikanskoga tajnog arhiva, Vatikanske biblioteke, dvorskog i državnog arhiva u Beču te arhiva u Grazu, Klagenfurtu, Salzburgu, Innsbrucku, Sankt Lambrechtu, Munchenu, Firenzi, Napulju, Milanu Udinama, Gorici, Ljubljane kao i isusovačkog arhiva u Rimu te iz biblioteka različitih ustanova. Razlog ovako širokoj rasprostranjenosti Portijine korespondencije upravo je njegovo izvješćivanje nuncijaturama širom Europe o situaciji koju je zatekao pa je (osim u Rimu) izvješća upućivao i u Köln, Švicarsku, Poljsku, Firencu, Veneciju i Napulj. U oba sveska Portijine korespondencije kao dominantne teme nalazimo crkvene prilike koje je zatekao, odnos s Osmanlijama tijekom Dugoga rata i uskočko pitanje, posebno u drugome razdoblju od 1599. do 1602. godine. U četvrtome svesku, koji sadrži gradivo između 1595. i 1598. godine kao teme dominiraju: opće crkveno stanje (na primjer spor oko gradske župne crkve Svetoga Jakoba u Villachu, koji je odjeknuo i u Rimu, spor oko jurisdikcije nad Akvilejskom nadbiskupijom između Venecije i Beča), zatim protureformacija, koja se s Portijine strane svodila na podržavanje nadvojvode Ferdinanda u borbi protiv konfesionalnih zahtjeva evangelički staleža i stanje u katoličkim biskupijama, pa bračna politika Habsburgovaca kao sredstvo očuvanja jedinstva vladajuće kuće ili stjecanja visokih crkvenih službi za sinove te osmanlijska ekspanzija i strah od Turaka.

U petome svesku kao teme dominiraju Osmanlije i uskočko pitanje (Autor teksta uskoke nazva Srbima izbjeglim pred Turcima koje je Austrija naselila u svrhu obrane.), a nešto manje govori se o problemu rekatolicizacije i crkvenim reformama, a tema su i Portiji-

na službena putovanja i njegovo financiranje. Za ovo četverogodišnje razdoblje spomenuto gradivo nudi uvid i u obrambene mjere koje je Unutarnja Austrija poduzimala (oslanjajući se na pomoć Rimske kurije, španjolskog kralja i ostalih vladajućih kuća) te završava s osmanlijskim osvajanjem Kaniže i pokušajima njezinoga ponovnog oslobođenja kada je pogibija papinoga nećaka Giana Francesca Aldobrandinija prije početka opsade Kaniže usmjerila pozornost Kurije i bila poticaj za njezinu novčanu pomoć. Uskočko pitanje nije konstantno zastupljeno u gradivu jer Portia nije bio u Grazu od ožujka do lipnja 1599. godine (pa je autorica upozorila da za to razdoblje treba koristiti objavljene izvore Karla Horvata) kao ni od listopada 1599. do veljače/ožujka 1600. godine niti od prosinca 1600. do sredine ožujka 1601. godine kada je Portia bio odsutan. Iz objavljenoga gradiva vidljivo je da je tijekom 1600. godine postavljeno i pitanje Portijine vjerodostojnosti kao posrednika u pregovorima između Venecije i Beča zbog njegova podrijetla s venecijanskoga područja i zastupanja mišljenja da se pregovori trebaju odvijati preko cara, a nikako preko nadvojvode Ferdinanda, što nije odgovaralo Veneciji jer je to značilo njihovo osjetno otezanje. Od ostaloga gradiva o uskocima dosta dokumenta bavi se pogibijom Josipa Rabbate i situaciji nakon njegove smrti u Senju, a iz toga se može vidjeti da je Portia prijedlog o presehljenu uskoka iz Senja kao rješenje problema držao mjerom koja će ublažiti sukob.

Osim o uskočkoj problematici u Portijinoj korespondenciji nalaze se i podaci o unutarcrkvenim prilikama, to jest problemu rekatolizacije i o crkvenim reformama, o kojima podatke sadrže i izvješća o konfesionalnoj situaciji na područjima koja je obilazio. Prilikom imenovanja u Grazu Portia je dobio instrukciju za provođenje unutrašnjih crkvenih reformi, a tome su prvenstveno

trebale poslužiti vizitacije, na kojima je bilježio sve probleme ne samo u unutarnjoaustrijskim zemljama nego i šire pa je, na primjer u Beču i njegovoj okolici, zabilježio pričešćivanje pod obje prilike. Međutim, manjak školovanoga svećenstva i propovjednika otežavao je pokušaje učvršćenja katoličke vjere među širim slojevima pučanstva pa je u samome Grazu rekatolizaciji trebalo pridonijeti i utemeljenje ženskoga samostana klarisa i kapucinskoga samostana te učvršćenje i proširivanje djelovanja isusovačkoga reda osnivanjem novih isusovačkih kolegija. Portia je i ovdje trebao riješiti pitanje raširenoga običaja pričešćivanja pod obje prilike, a Kuriju je upozorio i na nespремnost nadvojvode Ferdinanda da biskupijama vrati crkvene posjede koji su do tada zakupom, zalogom ili prodajom došli u protestantske ruke.

Objavljeni izvori pokazuju da Portijina djelatnost nije bila ograničena samo na unutarnjoaustrijske zemlje nego je po nalogu Kurije odlazio na izbor novih biskupa u Bamberg i Brixen, vizitirao u Passau, posjetio je i biskupije Würzburg, Eichstätt, Mainz, Paderborn, Magdeburg i Pfalzgrafschaft Neuburg, a pratio je i nadvojvodu obitelji na hodočašća. Između 1599. i 1602. godine Portia je s prekidima na putovanjima proveo oko devet mjeseci, a različita izvješća koje je za Kuriju sastavljao mogu poslužiti za dobivanje detaljnije slike o crkvenim i društvenim prilikama te načinima koji su predlagani glede rekatolizacije tih krajeva i potiskivanja utjecaja protestantizma. Iako su Portijina putovanja bila prvenstveno povezana s provođenjem posttridentskih crkvenih reformi, od studenoga 1600. godine ona su sve više bila povezana i s obranom unutarnjoaustrijskih granica od Turaka.

Osim o raznim gradovima i utvrdama u Ugarskoj i Sloveniji ova dva sveska glede naših krajeva sadrže najviše podataka o uskoč-

kome pitanju tijekom Dugoga rata i iscrpno prikazuju diplomatske rasprave o njegovome rješavanju pa veći broj isprava spominje grad Senj, senjske uskoke i nadbiskupa Markantuna de Dominisa kao i Beč i Veneciju. Česta su tema Turci i problemi ratovanja s njima, u kontekstu čega se spominju Slavonija i Hrvatska, Varaždinski i Karlovački generalat te grad Knin, a manji broj dokumenata spominje Zagreb, Križevce, Varaždin, Koprivnicu, Osijek, Sisak, Kostajnicu na Uni, Karlobag i Otočac u kontekstu odvijanja Dugoga rata te Dubrovnik, Zadar, Rijeku, Dalmaciju i Istru, Krbavsko polje i Karlobag te otoke Korčulu i Pag. Osim uvoda i uvodnih studija o posebnim temama o kojima govori gradivo knjige, one sadrže i tabelarni pregled korespondencije, popis korištenih arhiva, iscrpni pregled literature kao i osoba, i mjesta te pojmovni registar, što olakšava praćenje Portijinih aktivnosti i pronalaženje pojedinih tema koje zanimaju čitatelja. Budući da ova korespondencija sadrži i određeni broj isprava koje se odnose i na teritorij današnje Republike Hrvatske, povjesničari koji se bave ranonovovjekovnome crkvenom i političkom poviješću druge polovice 16. i prve polovice 17. stoljeća mogu je iskoristiti za detaljnije upoznavanje političkih i crkvenih prilika na prostoru o kojemu govori objavljeno arhivsko gradivo.

Zlatko Kudelić

**Thomas Brockmann und Dieter J. Weiss (Hg.), *Das Konfessionalisierungsparadigma. Leistungen, Probleme, Grenzen*, Münster: Aschendorff Verlag, 2013., 300 stranica**

Zbornik radova o konfessionalizacijskoj paradigmi, koji su pripremili njemački po-

vjesničari Thomas Brockmann i Dieter J. Weiss, sadrži znanstvene rasprave koje prikazuju sadašnje stanje istraživanja i teorijska promišljanja među znanstvenicima i teolozima u zapadnoeuropskoj historiografiji o ovoj temi. U knjizi su objavljeni radovi s izlaganja na 20. povijesnom kolokviju održanome u Bayreuthu od 22. do 24. svibnja 2008. godine, a njezini priređivači napomenuli su da su je, između ostaloga, objavili i u znak sjećanja na njemačkoga znanstvenika Ernsta Waltera Zeedena, začetnika komparativnoga istraživanja fenomena ranonovovjekovne konfessionalizacije, koji je preminuo 5. rujna 2011. godine u Tübingenu. Urednici knjige Th. Brockmann i D. Weiss u uvodnome su tekstu pod naslovom „Konfessionsbildung„ und „Konfessionalisierung„-Eimleitung“ (1.-22.) detaljnije opisali nastanak i karakteristike konfessionalizacijske paradigme i kontroverze koje ona izaziva među znanstvenicima, osvrnuli su se na teorije Wolfganga Reinharda i Heinza Schilinga o međusobnoj povezanosti konfessionalizacije, socijalnoga discipliniranja i izgradnje novovjekovne države te njihove kritičare, a analizirali su dosege i granice konfessionalizacijske paradigme u europskom i regionalnom kontekstu istaknuvši pritom i radove nekih znanstvenika u Njemačkoj koji se nisu slagali s ovom teorijom.

Nakon uvodnoga rada u zasebnim znanstvenim cjelinama razmatrana su osnovna historiografska i koncepcijska pitanja konfessionalizacijske paradigme, zatim proces konfessionalizacije na mikrorazinama te europski aspekti konfessionalizacije, a na kraju slijedi zanimljiv osvrt na debatu između sudionika skupa o raznovrsnim pitanjima koja su iskrsnula tijekom pojedinih izlaganja. U prvoj cjelini, posvećenoj historiografiji i koncepcijskim problemima, Dieter J. Weiss u radu "Die Große Bamberger Fronleichnam-